

Semantic Components of "Zawjiyyah (Pairing)" in the Quranic Thought of Ayatollah Khamenei with a Semitic Etymological Approach

Mohammad Hussein Shirzad ^{1✉}, and Mohammad Hassan Shirzad ²

1. Corresponding Author, Department of Islamic Knowledge, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Email: mh.shirzad@umz.ac.ir 0009-0006-1678-7022

2. Department of Islamic Knowledge, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Email: h.shirzad@umz.ac.ir 0009-0002-1865-9981

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 5 January 2026

Received in revised form 5 March 2026

Accepted 8 March 2026

Available online 4 April 2026

Keywords:

Zawjiyyah (pairing) in the Quran,
woman in the Quran,
Quranic thought of Ayatollah
Khamenei,
vocabulary of the Quran,
Semitic linguistics,
criticism of Marxism.

ABSTRACT

Objective: "Zawjiyyah (pairing)" is one of the key concepts of *the Holy Quran*, which Ayatollah Seyed Ali Khamenei introduced as the first principle in the charter of women in Islam and in explaining it, he contrasted the Quranic concept of Zawjiyyah with the Hegelian and Marxist dialectics. The aim of this research is to identify the semantic components of Zawjiyyah in the Quranic thought of the martyred Imam of the Revolution by using a Semitic etymology approach and explaining its differences with the Hegelian and Marxist dialectics.

Method: The present study was conducted using a descriptive-analytical method. In the first step, the semantic components of Zawjiyyah were extracted from the statements of Ayatollah Khamenei. Then, these components were analyzed by applying a Semitic etymology approach and examining the uses of the root "Z-W-J" in the Semitic sub-branches and compared with the findings of the first part. Finally, the Quranic concept of Zawjiyyah (pairing) was compared with Hegelian and Marxist dialectics.

Results: The research findings showed that the concept of Zawjiyyah in the Quranic thought of the martyred Imam of the Revolution is composed of five semantic components: "being a pair", "being connected", "being of the same rank", "being different" and "being complementary". The findings of the Semitic etymology also confirmed these components and showed that Zawjiyyah expresses the connection of two elements of the same rank that, despite their differences, complement each other. It also became clear that the Quranic concept of Zawjiyyah (pairing), unlike Hegelian and Marxist dialectics, is not based on hostile contradiction and conflict.

Conclusions: The results of the research indicate that Ayatollah Khamenei's Quranic explanation of the concept of Zawjiyyah is consistent with the findings of the Semitic etymology. Accordingly, the Holy Quran introduces the evolutionary process of the universe not as the result of a conflict between opposites, but rather as the result of the connection, companionship, and mutual evolution of two equal but different elements.

Cite this article: Shirzad, M. H., & Shirzad, M. H. (2026). Recognizing the Semantic Components of "Zawjiyyah (Pairing)" in the Quranic Thought of Ayatollah Khamenei with a Semitic Etymological Approach. *The Islamic Journal of Women and the Family*, 14(1), 27-44. <https://doi.org/10.22034/ijwf.2025.20522.2396>

© Author(s). retain the copyright and full publishing rights.

DOI: <https://doi.org/10.22034/ijwf.2025.20522.2396>

Publisher: Al-Mustafa International University.

Introduction

"Zawjiyyah (pairing)" is one of the fundamental concepts of *the Holy Quran* that Ayatollah Khamenei, the martyred Imam of the Islamic Revolution, introduced as the first principle in the Charter of Women in Islam and in explaining it, presented a different reading from the common philosophical understandings, especially the Hegelian and Marxist dialectics. Regarding this principle, he says: "If we want to formulate a charter from the Islamic perspective about women that has some substance... the first issue that should be included in this charter is the issue of Zawjiyyah" (Khamenei, 2024/12/17). He also states in explaining the position of Zawjiyyah in the system of existence and comparing it with the Hegelian and Marxist dialectics: "Zawjiyyah (pairing) is the exact opposite of contradiction in the Hegelian and Marxist dialectics; that is, the main pillar of this Hegelian dialectic, which Marx later took from him, is contradiction, which is the movement of society, the movement of history, and the movement of humanity resulting from contradiction; that is, there is a thesis and an antithesis, and from the antithesis and thesis, a synthesis is created. In Islam, no [It's not like that]; synthesis does not emerge from the antithesis, [but rather] from Zawjiyyah; it is from Zawjiyyah, from the companionship that the next rank emerges, the next generation emerges, the next movement emerges, the next stage emerges" (Khamenei, 2023/01/04).

Ayatollah Khamenei takes the concept of Zawjiyyah beyond the scope of family relationships and introduces it as the principle governing the system of creation. Therefore, the present study seeks to answer the question of what semantic components the concept of Zawjiyyah in the Quranic thought of Ayatollah Khamenei is based on, by applying a Semitic etymological approach, and what differences this understanding has with Hegelian and Marxist dialectics.

Method

This research was conducted using a descriptive-analytical method. In the first stage, Ayatollah Khamenei's statements about the concept of Zawjiyyah were collected and his view on this concept was explained. In the next stage, the semantic components of Zawjiyyah were analyzed using a Semitic etymology approach. In this stage, the uses of the root "Z-W-J" in the Semitic sub-branches were investigated and the oldest semantic layers of this root were reconstructed. Finally, the findings from the etymological analysis were compared with the view of Ayatollah Khamenei, and then the differences between the Quranic concept of Zawjiyyah and Hegelian and Marxist dialectics were explained.

Results

Analysis of Ayatollah Khamenei's statements shows that the concept of Zawjiyyah is based on five semantic components that together provide a comprehensive picture of this Quranic concept. The first component is "being a pair". From his perspective, Zawjiyyah is realized when

two elements are placed next to each other and leave the individual state (Khamenei, 2013). The second component is "being connected". In this view, the mere presence of two elements is not enough to realize Zawjiyyah, but there must be a connection and relationship between the two (Khamenei, 1991/07/11). The third component is "being of the same rank". From Ayatollah Khamenei's perspective, Zawjiyyah is based on a relationship in which neither party has inherent superiority over the other. Therefore, any attitude based on the superiority of one party is incompatible with the reality of Zawjiyyah (Khamenei, 2013). The fourth component is "being different". This difference refers to biological and psychological characteristics, as well as differences in responsibilities. While emphasizing the unity of the truth of men and women, he recognizes the differences between them and considers these differences to be part of the structure of Zawjiyyah (Khamenei, 1997/10/22).

The last semantic component of Zawjiyyah is "being complementary". Ayatollah Khamenei considers the differences between men and women not to be a source of conflict, but rather a basis for growth and movement towards perfection. In his belief, Zawjiyyah is a bond that doubles the capacity of both parties on the path to excellence and, through mutual complementation, provides the basis for their progress (Khamenei, 2013).

In the next step, findings from the Semitic etymology showed that the root "Z-W-J" is one of the oldest common roots in the Semitic languages, and its remnants can be seen in Hebrew (Klein, 1987), Aramaic Targum (Dalman, 1901; Jastrow, 1903), Syriac (Brun, 1895; Costaz, 2002), Abyssinian (Dillmann, 1865; Leslau, 1991), and North Arabic (Ragheb Isfahani, 1412AH). A study of the uses of "Z-W-J" in the Semitic languages shows that this root consists of five semantic components. First, Zawjiyyah always requires the presence of two elements, and without the realization of "being a pair", the concept of Zawjiyyah cannot be formed. Second, there must be a strong connection between these two elements, because mere proximity does not achieve Zawjiyyah. Third, both parties to the relationship are equal and neither is superior to the other. Fourth, there is a difference and sometimes a kind of conflict between the parties, but this conflict is not a hostile conflict. Fifth, the difference between the parties is complementary in nature; meaning that each of the two parties compensates for the shortcomings of the other and creates a more efficient whole.

Based on this analysis, it can be said that the application of the concept of Zawjiyyah to the relationship between husband and wife is also based on these five components. A man and a woman form a pair; the marital bond connects them to each other; they are equal in terms of human dignity and existential truth; they differ from each other in biological, psychological and legal characteristics; and these differences provide the basis for mutual complementation and strengthening of the family.

Conclusions

The findings of the research show that from the perspective of Ayatollah Khamenei, Zawjiyyah (pairing) consists of five semantic components: being a pair, being connected, being of the same

rank, being different, and being complementary. The etymology of "Z-W-J" in the Semitic languages also confirms these components and shows that Zawjiyyah is a link between two elements of the same rank that, despite their differences, are complementary and cooperative.

In addition, comparing the Quranic concept of Zawjiyyah with Hegelian and Marxist dialectics showed that both theories accept the role of contradiction in the evolutionary movement, but the nature of this contradiction in them is completely different. In Hegelian dialectics, movement is formed on the basis of negation and conflict between thesis and antithesis, and Marx, inspired by this model, considers the evolutionary movement of society and history to be the result of internal contradictions (Motahari, 2009; Motahari, 2011). This is while in Quranic thought, evolution is the result of cooperation and mutual completion, not the result of conflict and mutual negation. Therefore, in the Quranic view, Zawjiyyah is a model for explaining human relationships and the system of creation, in which differences are not the source of conflict, but rather the basis for growth, perfection, and continuity of life.

Author Contributions

All authors participated equally in the design of the study, writing the article, and editing the final versions.

Data Availability Statement

Data are available from the authors upon request.

Acknowledgements

The authors would like to thank all those who supported the scientific and spiritual support of this research, especially the Department of Islamic Knowledge of the University of Mazandaran.

Ethical Considerations

The authors emphasize that all ethical principles have been observed in conducting and publishing this research. This has been confirmed by all authors. Cases such as falsification of data, distortion of results, plagiarism, and any other unethical behavior have been strictly avoided in this study.

Funding

This study was conducted without receiving any financial support from government, commercial, or non-profit organizations.

Conflict of Interest

The authors declare that there are no conflicts of interest in connection with this study. In other words, there were no financial or personal interests that could affect the results of the study.

بازشناسی مؤلفه‌های معنایی «زوجیت» در اندیشه قرآنی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه با رویکرد ریشه‌شناسی سامی

محمد حسین شیرزاد^۱ ✉، و محمد حسن شیرزاد^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: mh.shirzad@umz.ac.ir

۲. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: h.shirzad@umz.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: «زوجیت» از مفاهیم کلیدی قرآن کریم است که حضرت آیت‌الله سید علی خامنه‌ای رحمته‌الله علیه آن را نخستین اصل در منشور زن در اسلام معرفی کرده و در تبیین آن، مفهوم قرآنی زوجیت را در برابر دیالکتیک هگلی و مارکسیستی قرار داده است. هدف این پژوهش، بازشناسی مؤلفه‌های معنایی زوجیت در اندیشه قرآنی امام شهید انقلاب رحمته‌الله علیه با بهره‌گیری از رویکرد ریشه‌شناسی سامی و تبیین تفاوت‌های آن با دیالکتیک هگلی و مارکسیستی است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۱۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۱۵	روش پژوهش: پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. در گام نخست، مؤلفه‌های معنایی زوجیت از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه استخراج شد. سپس این مؤلفه‌ها با کاربری رویکرد ریشه‌شناسی سامی و بررسی کاربردهای ریشه «ز- و- ج» در زیرشاخه‌های سامی تحلیل و با یافته‌های بخش نخست مقایسه گردید. در پایان، مفهوم قرآنی زوجیت با دیالکتیک هگلی و مارکسیستی مقایسه شد.
کلیدواژه‌ها: زوجیت در قرآن، زن در قرآن، اندیشه قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه ، مفردات قرآن، زبان‌شناسی سامی، نقد مارکسیسم.	یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که مفهوم زوجیت در اندیشه قرآنی امام شهید انقلاب رحمته‌الله علیه از پنج مؤلفه معنایی «جفت بودن»، «متصل بودن»، «هم‌رتبه بودن»، «متفاوت بودن» و «مکمل بودن» تشکیل شده است. یافته‌های ریشه‌شناسی سامی نیز همین مؤلفه‌ها را تأیید کرد و نشان داد که زوجیت بیانگر پیوند دو عنصر هم‌رتبه است که با وجود تفاوت، یکدیگر را تکمیل می‌کنند. همچنین روشن شد که مفهوم قرآنی زوجیت، برخلاف دیالکتیک هگلی و مارکسیستی، بر تضاد خصمانه و تنازع استوار نیست.
	نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش بیانگر آن است که تبیین قرآنی آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه از مفهوم زوجیت با یافته‌های ریشه‌شناسی سامی همخوانی دارد. براین اساس، قرآن کریم روند تکاملی عالم را نه حاصل کشمکش میان اضداد، بلکه نتیجه پیوند، همراهی و تکامل متقابل دو عنصر هم‌رتبه ولی متفاوت معرفی می‌کند.

استناد: شیرزاد، محمد حسین؛ و شیرزاد محمد حسن (۱۴۰۵). بازشناسی مؤلفه‌های معنایی «زوجیت» در اندیشه قرآنی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه. پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، ۱۴(۱)، ۲۷-۴۴. <https://doi.org/10.22034/ijwf.2025.20522.2396>

مقدمه

حضرت آیت الله سید علی خامنه‌ای رحمته الله علیه، امام شهید انقلاب اسلامی، افزون بر آنکه شخصیتی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است، متفکری برجسته در حوزه علوم و معارف اسلامی به شمار می‌آید (ر.ک.، ولایتی، ۱۳۹۲). اندیشه‌های فقهی، اصولی، حدیثی و تفسیری ایشان همواره مورد توجه محققان حوزوی و دانشگاهی قرار گرفته و الهام بخش آنان بوده است. سخن درباره اندیشه تفسیری آیت الله خامنه‌ای رحمته الله علیه بسیار است (ر.ک.، جمعی از نویسندگان، ۱۴۰۲)؛ آنچه در مقاله حاضر مطرح نظر است، نگرش ایشان درباره منزلت زن در قرآن کریم است که در آثار قلمی و زبانی ایشان نمودی بارز دارد (ر.ک.، خامنه‌ای، ۱۳۹۵). از جمله مفاهیم کلیدی که در این مورد از سوی ایشان بارها اشاره شده و به مثابه یکی از اصول بنیادین قرآن کریم درباره جایگاه زن در خانواده و جامعه معرفی شده است، مفهوم «زوجیت» می‌باشد. رهبر شهید انقلاب رحمته الله علیه، «زوجیت» را نخستین اصل مهم در منشور زن در اسلام دانسته و در این باره می‌فرمود: «اگر ما بخواهیم یک منشوری از دیدگاه اسلام درباره زن تنظیم بکنیم که موادی داشته باشد... اولین موضوعی که در این منشور باید بیاید، مسئله زوجیت است» (خامنه‌ای، ۱۴۰۳/۰۹/۲۷). ایشان در مقام تبیین معنای زوجیت، این مفهوم قرآنی را در تقابل با دیالکتیک هگلی و مارکسیستی نشانده و در این باره فرموده است: «تشکیل خانواده ناشی از یک قانون عام وجود است... آن قانون عبارت است از قانون زوجیت: «سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ مِمَّا لَا يَعْلَمُونَ» (یس: ۳۶). ... زوجیت، درست نقطه مقابل تضاد در دیالکتیک هگلی و مارکسیست است؛ یعنی رکن اصلی این دیالکتیک هگل که بعد هم مارکس از او گرفته، تضاد است که حرکت جامعه، حرکت تاریخ و حرکت بشری ناشی از تضاد است؛ یعنی تز و آنتی تزی وجود دارد که از آنتی تز و تز، سنتز به وجود می‌آید. در اسلام نه [این طور نیست]؛ سنتز از آنتی تز به وجود نمی‌آید، [بلکه] از زوجیت به وجود می‌آید؛ از زوجیت است، از ملائمت است، از همراهی است که آن رتبه بعدی به وجود می‌آید، نسل بعدی به وجود می‌آید، حرکت بعدی به وجود می‌آید، مرحله بعدی به وجود می‌آید. البته اینها احتیاج به بررسی و کار دارد» (خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۱۰/۱۴؛ ر.ک.، خامنه‌ای، ۱۴۰۳/۰۹/۲۷).

رهبر شهید انقلاب رحمته الله علیه پس از آنکه از وجود تفاوت میان مفهوم قرآنی زوجیت و دیالکتیک هگلی و مارکسیستی سخن گفت، محققان را به تأمل بیشتر در این باره فراخواند. برای پاسخ به فراخوان ایشان، در نوشتار حاضر کوشش شد مفهوم قرآنی زوجیت مورد مطالعه قرار گیرد و تمایزهای مفهومی آن با دیالکتیک هگلی و مارکسیستی بررسی و تحلیل شود. در مقاله حاضر به این پرسش اصلی که مفهوم زوجیت در بردارنده چه مؤلفه‌های معنایی^۱ است و نیز چه تفاوت‌های مفهومی با دیالکتیک هگلی و مارکسیستی دارد، پاسخ داده شد. برای پاسخ به این پرسش‌ها، نخست، مؤلفه‌های معنایی زوجیت از بیانات پراکنده رهبر شهید انقلاب رحمته الله علیه در این موضوع استخراج شد. سپس، مؤلفه‌های معنایی زوجیت با کاربردی رویکرد ریشه‌شناسی^۲ مورد کندوکاو قرار گرفت و سرانجام، تمایزهای مفهوم قرآنی زوجیت با دیالکتیک هگلی و مارکسیستی بررسی و تحلیل و برجستگی اندیشه قرآنی در این مورد نشان داده شد.

روش پژوهشی

پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی انجام شد؛ در مرحله نخست، بیانات آیت الله خامنه‌ای رحمته الله علیه درباره مفهوم زوجیت گردآوری و دیدگاه ایشان درباره این مفهوم تشریح شد. در مرحله بعد، مؤلفه‌های معنایی زوجیت با بهره‌گیری از رویکرد ریشه‌شناسی سامی مورد واکاوی و تحلیل قرار گرفت. در این مرحله، کاربردهای ریشه «ز-و-ج» در زیرشاخه‌های سامی

1. Semantic Components

2. Etymology

پی‌جویی و قدیم‌ترین لایه‌های معنایی این ریشه بازسازی شد. در پایان نیز یافته‌های حاصل از تحلیل ریشه‌شناسی با دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه مقایسه و سپس تفاوت‌های مفهوم قرآنی زوجیت با دیالکتیک هگلی و مارکسیستی برشمرده شد. ریشه‌شناسی رویکردی شناخته‌شده در زبان‌شناسی تاریخی - تطبیقی^۱ است که قدیم‌ترین و اصیل‌ترین معنای واژه‌ها را در قالب مطالعه مقایسه‌ای میان زبان‌های خویشاوند شناسایی می‌کند و سیر تحولات معنایی آنها را در گذر زمان به بحث می‌گذارد (بوسمان^۲، ۲۰۰۶؛ ۳۸۵؛ کمپبل و میکسکو^۳، ۲۰۰۷، ۵۶-۵۷). براین اساس، برای ریشه‌شناسی مفردات قرآنی باید سه‌گام اساسی برداشته شود: نخست آنکه برای کشف قدیم‌ترین معنای هر واژه، سابقه آن در گذشته‌های دور کاویده شود؛ اگر آن واژه از اصالت سامی برخوردار است، پیشینه آن در زبان‌های نیای سامی پی‌جویی شود و اگر فاقد اصالت سامی است، ریشه‌های آن در زبان‌های ایرانی، یونانی و امثال آنها بازشناخته شود. گام بعد آن است که همزادهای یک واژه قرآنی در زبان‌های خویشاوند عربی همچون عبری، سریانی و گیزی شناسایی و با یکدیگر مقایسه شود. سرانجام آنکه کاربردهای قرآنی آن واژه، با در نظر داشتن نتایج حاصل از گام‌های پیشین تحلیل شود و وجوه معنایی آن در آیات قرآن کریم استخراج گردد.

ادبیات موضوع و چارچوب نظری پژوهش

۱. مؤلفه‌های معنایی زوجیت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه

اگرچه تعریف روشنی از زوجیت در آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه در دست نیست، می‌توان از واکاوی این مفهوم در بیانات ایشان به پنج مؤلفه معنایی دست یافت که در ادامه بررسی می‌شود.

۱-۱. مؤلفه معنایی «جفت بودن»

نخستین مؤلفه معنایی زوجیت که در بیانات رهبر شهید انقلاب رحمته‌الله علیه اشاره شده است، «جفت بودن» است. این مؤلفه معنایی بارها در منابع معتبر لغوی مورد تأکید قرار گرفته و مدلول اصلی ماده «ز-و-ج» دانسته شده است (ر.ک.، جوهری، ۱۴۰۷ ه.ق، ۳۲۰/۱؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ ه.ق، ۲/۲۹۱). آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه در همین رابطه می‌فرماید: «زوجیت، دوگونگی نوع انسان و خصوصیات و ویژگی‌هایی که در هر جنسی، متناسب با ویژگی‌های آن جنس دیگر قرار داده شده، برای این است که هر یک از این دو جنس - زن و مرد - بتوانند با آسایشی که در سایه ازدواج، همسری، با هم بودن و توأم بودن به دست می‌آورند، راه را آسان‌تر ببیمایند و بهتر حرکت کنند» (خامنه‌ای، ۱۳۵۶/۱/۱۱).

همان‌گونه که در بیانات یادشده دیده می‌شود، رهبر شهید انقلاب رحمته‌الله علیه زوجیت را «دوگونگی نوع انسان» خوانده و در تبیین آن از تعابیر «با هم بودن» و «توأم بودن» استفاده کرده است. براین اساس، از منظر ایشان مفهوم «زوج» زمانی تحقق می‌یابد که دو چیز در کنار هم قرار گیرند و از فرد بودن خارج شوند. در همین باره، ایشان تصریح می‌کند که خدای متعال نیز زندگی مشترک و مزدوج را برای انسان‌ها می‌پسندد: «خداوند متعال از زن و مرد تنها خوشش نمی‌آید... خدای متعال از زندگی مشترک و مزدوج خوشش می‌آید» (خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ۲۸).

۲-۱. مؤلفه معنایی «متصل بودن»

دومین مؤلفه معنایی زوجیت که در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه دیده می‌شود، «متصل بودن» است. ایشان در همین باره فرمود: «اصل قضیه این است که باید کانون خانواده به وجود بیاید؛ اسلام این را خواسته است. شما یک دختر از جایی و یک پسر از جای دیگری می‌آیید و با یکدیگر آشنا و متصل می‌شوید؛ یک خانواده به وجود می‌آید... با این کلمات عقدی که می‌خوانیم - که یک امر اعتباری است - یک علقه اعتباری بین شما به وجود می‌آید. باید همه همّت دختر و پسر این باشد

1. Historical-Comparative Linguistics

2. Bussmann, H.

3. Campbell, L., & Mixco, M.

که این را حفظ کنند ... هم دختر و هم پسر سعی کنند که این علقه زوجیت را حفظ کنند» (خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۴/۲۰؛ ر.ک.، خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ۶۴).

با توجه به بیانات مذکور، رهبر شهید انقلاب رحمته‌الله «پیوستگی» و «اتصال» را از مؤلفه‌های قوام‌بخش زوجیت می‌داند. استفاده از تعبیر «علقه» که وام‌واژه‌ای عربی در زبان فارسی و به معنای «پیوستگی» و «رابطه» است، قرینه‌ای دیگر بر همین مطلب است (انوری، ۱۳۸۲، ۵۰۷۲/۵؛ ر.ک.، راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ه.ق، ۵۷۹-۵۸۰؛ فیروزآبادی، ۱۴۲۶ ه.ق، ۹۱۰-۹۱۱). برای‌این‌اساس، از انضمام مؤلفه معنایی دوم به مؤلفه معنایی نخست، این‌گونه برداشت می‌شود که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله، زوجیت نه فقط محصول حضور دو عنصر بلکه محصول اتصال و پیوستگی آن دو به یکدیگر است.

۱-۳. مؤلفه معنایی «هم‌رتبه بودن»

سومین مؤلفه معنایی که از واکاوی بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله به دست می‌آید، مؤلفه «هم‌رتبه بودن» در زوجیت است؛ یعنی جفتی که به یکدیگر می‌پیوندند، هم‌پایه و هم‌رتبه‌اند و یکی بر دیگری تفوق ندارد. ایشان در این باره می‌فرماید: «شما ببینید این آیه شریفه چه می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا ...» (روم: ۲۱) ... [یعنی زوجین] جنس جداگانه‌ای نیستند، در دو رتبه جداگانه نیستند؛ همه یک حقیقتند، یک جوهر و یک ذاتند» (خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰). همچنین ایشان فرمود: «ما دیده بودیم که گاهی مرد، زن را موجود درجه دو حساب می‌کرد، اما موجود درجه دو نداریم؛ هر دو [زن و مرد] مثل هم هستند، هر دو از حقوق برابری ... برخوردارند. باید مثل دو نفر شریک، مثل دو نفر رفیق، در خانه با هم زندگی کنند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ۸۷).

۱-۴. مؤلفه معنایی «متفاوت بودن»

چهارمین مؤلفه معنایی زوجیت که در بیانات رهبر شهید انقلاب رحمته‌الله دیده می‌شود، «متفاوت بودن» است. این تفاوت، ناظر به ویژگی‌های جنسی و زیست‌شناختی، ویژگی‌های روحی و روان‌شناختی و ناظر به حقوق و تکالیف زوجین است. ایشان درباره تفاوت‌های جنسی میان زن و مرد می‌فرماید: «زوجیت و دو جنسی در طبیعت بشر، برای هدف بزرگی است. آن هدف، عبارت است از سکون و آرامش، تا شما در کنار جنس مخالف خودتان در درون خانواده ... آرامش پیدا کنید» (خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰). ایشان در این بیانات به سه نکته کلیدی اشاره کرده است: نخست آنکه تعبیر «دو جنسی» را هم‌ارز با «زوجیت» قرار داده است؛ دیگر آنکه هدف از کنار هم قرار گرفتن دو جنس را سکون و آرامش برای هر دو دانسته و سوم اینکه تشکیل خانواده و سکون منبث از آن را برآمده از اتصال دو جنس مخالف با یکدیگر دانسته است.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله درباره تفاوت‌های روحی و روان‌شناختی زن و مرد بیان می‌کند: «خدای متعال طبیعت زن را ظریف قرار داده است ... روح زن چون لطیف‌تر است، احتیاج به آرامش بیشتری دارد. او نیاز به آسایش و تکیه کردن به یک جای مطمئن دارد. این تکیه‌گاه کیست؟ او شوهر است. خدا اینها را این‌طور کنار هم قرار داده است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ۹۳). ایشان همچنین درباره تفاوت‌های زن و مرد از حیث وظایفی که بر دوش دارند، می‌فرماید: «... جنس جداگانه‌ای نیستند، در دو رتبه جداگانه نیستند؛ یک حقیقتند، یک جوهر و یک ذاتند. البته در بعضی از خصوصیات، با هم تفاوت‌هایی دارند؛ چون وظایفشان دو تاست» (خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰). در این بیانات به دو نکته مهم اشاره شده است: نخست آنکه زن و مرد هم‌رتبه یکدیگرند و از یک جوهر و ذات مشترک برخوردارند (نقطه اشتراک زن و مرد)؛ و دیگر آنکه زن و مرد از حیث وظایف و تکالیفی که بر عهده دارند و به تبع آن، از حیث حقوق و انتظاراتی که از یکدیگر دارند، با هم متفاوت‌اند (نقطه افتراق زن و مرد). از مذاقه در بیانات یادشده پیداست که زوجیت، مؤلفه معنایی چهارمی نیز دارد و آن، وجود تفاوت میان دو عنصری است که در کنار هم قرار می‌گیرند. برای‌این‌اساس، از انضمام مؤلفه معنایی چهارم به مؤلفه‌های معنایی پیشین به دست می‌آید که از منظر رهبر شهید انقلاب رحمته‌الله، زوجیت محصول اتصال و پیوستگی میان دو عنصری است که در عین هم‌رتبه بودن، با

یکدیگر متفاوت‌اند؛ چه از لحاظ جنسی و زیست‌شناختی، چه از لحاظ روحی و روان‌شناختی و چه از لحاظ حقوق و تکالیف.

۱-۵. مؤلفه معنایی «مکمل بودن»

پنجمین مؤلفه معنایی زوجیت که از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای رحمته الله علیه به دست می‌آید، «مکمل بودن» است؛ یعنی تفاوت‌های زن و مرد به جای آنکه به تعارض و تنازع میان آنان بینجامد زمینه‌ای برای وفاق و رفع نقصان‌ها و کاستی‌های آنان شناخته می‌شود. ایشان در همین رابطه می‌فرماید: «خدای متعال زن و مرد را زوج آفریده؛ یعنی مکمل یکدیگر» (خامنه‌ای، ۱۴۰۳/۰۹/۲۷). همچنین می‌فرماید: «مهم‌ترین فایده و هدف ازدواج، عبارت است از تشکیل خانواده. نفس این علقه زوجیت و تشکیل یک‌واحد جدید، مایه آرامش زن و مرد و مایه کمال و اتمام شخصیت آنهاست. بدون آن، هم زن و هم مرد ناقصند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ۴۰).

شایان ذکر است که براساس بیانات رهبر شهید انقلاب رحمته الله علیه، جنبه مکملی زوجیت، هم ناظر به ابعاد مادی و دنیوی و هم ناظر به ابعاد معنوی و اخروی است. ایشان درباره اینکه زن و مرد چگونه یکدیگر را از حیث مادی و دنیوی تکمیل می‌کنند، می‌فرماید: «اسلام مرد را قوام و زن را ریحان می‌داند. این نه جسارت به زن است، نه جسارت به مرد. نه نادیده گرفتن حق زن است و نه نادیده گرفتن حق مرد؛ بلکه درست دیدن طبیعت آنهاست. ترازوی آنها هم اتفاقاً برابر است؛ یعنی وقتی جنس لطیف و زیبا و عامل آرامش و آرایش معنوی محیط زندگی را در یک کفه می‌گذاریم و این جنس مدیریت و کارکرد و محل اعتماد و اتکا بودن و تکیه‌گاه بودن برای زن را هم در کفه دیگر ترازو می‌گذاریم، این دو کفه با هم برابر می‌شود. نه آن بر این ترجیح دارد و نه این بر آن» (خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ۸۸). از این بیانات استفاده می‌شود که گرچه زن و مرد با هم تفاوت‌های بارزی دارند، این تفاوت‌ها نه تنها باعث جدایی آنان از یکدیگر نمی‌شود، بلکه آن دو را تکمیل کرده و در رسیدن به آرامش یاری می‌کند؛ زن از سویی با مهربانی، امانت‌داری و مهیا کردن محیط خانه، به مرد آرامش می‌بخشد و از سوی دیگر، مرد به واسطه قدرت جسمانی و فعالیت‌های اقتصادی، اسباب آرامش و سعادت زن را فراهم می‌کند.

ایشان همچنین درباره اینکه زن و مرد چگونه یکدیگر را از حیث معنوی و اخروی تکمیل می‌کنند، می‌فرماید: «زوجیت... برای این است که هر یک از این دو جنس - زن و مرد - بتوانند با آسایشی که در سایه ازدواج، همسری، باهم بودن و توأم بودن به دست می‌آورند، راه را آسان‌تر ببیمایند و بهتر حرکت کنند؛ یعنی ازدواج و همسر یک‌وسيله است برای پویندگی بهتر این راه، حرکت بهتر در این راه. وقتی که فاطمه زهرا علیها السلام به همسری علی بن ابی طالب علیه السلام درمی‌آید، این به این معنا نیست که علی بن ابی طالب علیه السلام حالا [باید] یک بخشی از نیروی خود را... اختصاص بدهد به یک موجودی در برابر خدا، به نام همسر؛ نه، بلکه به این معنا است که این نیرویی را که تاکنون در راه خدا مصرف می‌کرده، باز هم همچنان در راه خدا مصرف کند، منتها با کمک یک‌انسان پوینده‌ی جوینده‌ی دیگری که او نیز برای خدا و در راه خداست و او نیز همه انرژی‌های خود را در راه خدا مصرف می‌کرده؛ تا ضریب این دو جریان فردی، یک جریان جمعی با کاربرد بیشتر را به وجود بیاورد» (خامنه‌ای، ۱۳۵۶/۰۱/۱۱؛ ر.ک.، خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ۱۰۶-۱۱۱). رهبر شهید انقلاب رحمته الله علیه در این بیانات، زوجیت را ابزاری برای پویندگی بهتر و پربارتر در مسیر بندگی خدای متعال می‌داند و دلیل آن را انضمام دو نیرو به یکدیگر، رفع خلأها و تکمیل کاستی‌های متقابل در این مسیر معرفی می‌کند.

از انضمام مؤلفه معنایی پنجم به سایر مؤلفه‌های معنایی زوجیت به دست می‌آید که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای رحمته الله علیه، زوجیت محصول اتصال میان دو عنصر هم‌رتبه است که در عین متفاوت بودن، یکدیگر را تکمیل می‌کنند. براین اساس، تفاوت‌های زن و مرد به جای آنکه به تعارض و کشمکش میان آن دو بینجامد، زمینه‌ای برای وفاق میان آنان و تکمیل یکدیگر شناخته می‌شود.

۲. مؤلفه‌های معنایی زوجیت با رویکرد ریشه‌شناسی سامی

۲-۱. پی‌جویی قدیم‌ترین معنای «ز-و-ج»

در پی‌جویی قدیم‌ترین نشان ریشه «ز-و-ج»، دو دیدگاه مطرح است که عبارتند از: اول) «ز-و-ج»؛ وام‌واژه‌ای با اصالت یونانی: بیشتر محققان معتقدند که «ز-و-ج» اصلی یونانی دارد که نخست به زیرشاخه آرامی و سپس به دیگر زیرشاخه‌های سامی راه یافته است. اینان «ز-و-ج» را مأخوذ از واژه یونان ζεύγος (zévgos) به معنای «یوغ» و «جفت» می‌دانند که خود برگرفته از واژه یونانی ζεύγνυμι (zévgnyimi) به معنای «به هم پیوستن»، «به هم بستن»، «جفت کردن» و سپس «ازدواج کردن» است (جفری^۱، ۱۹۳۸، ۱۵۴-۱۵۵؛ فرنکل^۲، ۱۹۶۲، ۱۰۶-۱۰۷). یونانیان به این دلیل «یوغ» را ζεύγος (zévgos) می‌خواندند که با این ابزار، یک جفت حیوان را از ناحیه سر یا گردن به هم می‌بستند (وبستر^۳، ۱۹۱۶، ۱۱۰۶). از دیگر واژه‌های یونانی که برگرفته از همین ریشه است، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (وارتن^۴، ۱۸۹۰، ۵۴؛ لیدل و اسکات^۵، ۱۹۹۶، ۷۵۳-۷۵۴):

– ζεύγμα (zévgma) به معنای «آنچه دو چیز را به هم وصل می‌کند»؛

– ζευγίτης (zevgítis) به معنای «دو به دو به هم وصل شده»؛

– ζευγίς (zevgís) به معنای «طناب» و «ریسمان» (وسیله‌ای که دو چیز را به هم وصل می‌کند)؛

– ζευγώνω (zevgóno) به معنای «به هم وصل کردن»، «جفت کردن» و «بستن یوغ».

دوم) «ز-و-ج»؛ واژه‌ای با اصالت آفرآسیایی^۶: برخلاف دیدگاه پیشین که خاستگاه «ز-و-ج» را بیرون از فضای سامی پی‌جویی می‌کند، باید به دیدگاهی اشاره کرد که سابقه این واژه را به زبان نیای آفرآسیایی می‌رساند (ر.ک.، بوسمان، ۲۰۰۶، ۲۸-۲۹؛ بومهارد^۷، ۲۰۱۴، ۴-۷). در همین رابطه، اورل و استولبوا براساس کاربردهای سامی و عبری، واژه‌ای ثنایی را بازسازی کرده‌اند که 3Vg به معنای «متصل کردن»، «به هم پیوستن» و سپس «ازدواج کردن» است (اورل و استولبوا^۸، ۱۹۹۵، ۵۴۸).

قضاوت درباره اینکه کدام دیدگاه صحیح‌تر است، نیازمند مجالی دیگر است، اما می‌توان گفت که قدر مشترک دیدگاه‌های یادشده آن است که قدیم‌ترین معنای «ز-و-ج»، «اتصال» و «به هم پیوستگی» است و سپس از آن، معانی ثانوی همچون «یوغ»، «جفت» و «ازدواج کردن» پدید آمده است.

۲-۲. معنای «ز-و-ج» در زیرشاخه‌های سامی

«ز-و-ج» از کهن‌ترین ریشه‌های ثلاثی است که بازمانده‌های آن در نیمی از زیرشاخه‌های سامی دیده می‌شود (ر.ک.، لیپینسکی^۹، ۱۹۹۷، ۴۷-۸۵؛ هونرگارد و روبین^{۱۰}، ۲۰۱۱، ۲۵۹-۲۷۸). از جمله این زیرشاخه‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: اول) زیرشاخه کنعانی: زبان شاخص در این زیرشاخه، عبری است. براساس تحقیقات زبان‌شناسان، نشانی از کاربرد «ز-و-ج» در زبان عبری کتاب مقدس^{۱۱} در دست نیست و نخستین کاربردهای این واژه را می‌توان در عبری پساکتاب مقدس سراغ گرفت. برای مثال:

1. Jeffery, A.
2. Fraenkel, S.
3. Webster, N.
4. Wharton, E. R.
5. Liddell, H. G., & Scott, R.
6. Afro-Asiatic
7. Bomhard, A. R.
8. Orel, V., & Stolbova, O.
9. Lipinski, E.
10. Hoobler, D., & Hoobler, T.
11. Biblical Hebrew

- عبری پساكتاب مقدس: واژه זוג (zug) - معادل «زوج» عربی - به معنای «جفت» (در مقابل طاق) و سپس «زن و شوهر» (به صورت مجموعی)؛
- عبری پساكتاب مقدس: واژه זוג (zug) و זוגה (zugāh) - معادل «زوج» عربی - به معنای «همسر» (چه زن و چه شوهر، به صورت انفرادی)؛
- عبری پساكتاب مقدس و عبری نو^۱: واژه זוג (zvg) به معنای «به هم وصل شدن»، «جفت شدن» و «با هم جور بودن»؛
- عبری نو: واژه זוג (zugī) به معنای «عدد زوج» (ر.ک.، لوی^۲، ۱۸۸۳، ۵۱۷/۱-۵۱۹؛ کلاین^۳، ۱۹۸۷، ۱۹۵).
- دوم) زیرشاخه آرامی: ریشه «ز- و- ج» کاربردی چشمگیر در زیرشاخه آرامی دارد. برای مثال:
- آرامی ترگوم: واژه זוג (zāvag) و זוג (zəvag)، هر دو به معنای فعلی «به هم پیوستن»، «به هم متصل شدن»، «جفت شدن»، «با هم جور شدن» و سپس «ازدواج کردن». نیز این واژگان، بر اثر کاهش در دامنه معنایی، گاه بر نوع خاصی از پیوستگی و اتصال دلالت دارند و آن، «به هم پیوستن دو امر متضاد و مخالف» و سپس «به یکدیگر هجوم بردن/ با هم جنگیدن» است؛
- آرامی ترگوم: واژه זוג (zug) و זוגה (zugā) - معادل «زوج» عربی - به معنای اسمی «جفت» (در مقابل طاق)، «زن و شوهر» (به صورت مجموعی) و نیز «قیچی» (یعنی، ابزاری که از اتصال یک جفت تیغه ساخته می‌شود)؛
- آرامی ترگوم: واژه זוג (zeveg) و זוג (zevevg)، هر دو به معنای «ازدواج» (ر.ک.، دالمان^۴، ۱۹۰۱، ۱۱۸؛ جسترو^۵، ۱۹۰۳، ۳۸۳/۱-۳۸۴)؛
- آرامی فلسطینی - یهودی: واژه זוג (zog) به معنای «جفت»، «همسر» و «قیچی» (سوکولوف^۶، ۱۹۹۲، ۱۷۳؛ هوفتیزر و یونگلینگ^۷، ۱۹۹۵، ۶۰۸)؛
- سریانی: واژه‌های זוג (zawweg)، זוג (azweg) و זוג (ezdawag) - به ترتیب، معادل باب‌های تفعیل، افعال و افتعال در زبان عربی - به معنای «به هم پیوستن»، «به هم متصل شدن»، «متحد شدن»، «جفت شدن» و «ازدواج کردن»؛
- سریانی: واژه זוג (zawgā) - معادل «زوج» عربی - به معنای «یوغ»، «ارابه‌ای که با دو اسب حرکت می‌کند»، «جفت»، «زن و شوهر» (به صورت مجموعی) و «گفو/ هم پایه/ هم‌رتبه»؛
- سریانی: واژه זוג (bar zawgā) به معنای «شوهر» و «همدم/ همنشین (مذکر)»؛
- سریانی: واژه זוג (bart zawgā) به معنای «زن» و «همدم/ همنشین (مؤنث)»؛
- سریانی: واژه זוג (ܚܚܝܬܐ) به معنای «درگیر شدن در جنگ» (ر.ک.، برون^۸، ۱۸۹۵، ۱۲۵؛ پین اسمیت^۹، ۱۹۰۳، ۱۱۱/۱-۱۱۲؛ ییننگز^{۱۰}، ۱۹۲۶، ۶۴؛ کوستاز^{۱۱}، ۲۰۰۲، ۸۵)؛
- مندایی: واژه zaua به معنای «جفت»، «همسر» (چه زن و چه شوهر، به صورت انفرادی)، «همنشین» و «مصاحب» (دراور و ماتسوخ^{۱۲}، ۱۹۶۳، ۱۵۷).

1. New Hebrew
2. Levy, J.
3. Klein, E.
4. Dalman, G.
5. Jastrow, M.
6. Sokoloff, M.
7. Hoftijzer, J., & Jongeling, K.
8. Brun, S.
9. Payne Smith, R.
10. Jennings, W.
11. Costaz, L.
12. Drower, E. S., & Macuch, R.

سوم) زیرشاخه حبشی: زبان شاخص در این زیرشاخه، گعزی است. پی‌جویی «ز- و- ج» در این زبان سامی، نشان از کاربرد گسترده آن در منطقه حبشه دارد. برای مثال:

- گعزی: واژه zawaga - معادل «زَوَج» در زبان عربی - به معنای فعلی «برابر بودن»، «هم‌پایه بودن» و «هم‌رتبه بودن»؛
- گعزی: واژه tazāwaga - معادل «تَزَوَّج» در زبان عربی - به معنای فعلی «شبیه بودن»، «برابر بودن»، «جفت بودن» و «همنشین بودن»؛

- گعزی: واژه zəwwug به معنای وصفی «شبیه»، «برابر» و «هم‌رتبه»؛

- گعزی: واژه zawg - معادل «زَوَج» در زبان عربی - به معنای اسمی «جفت»، «مصاحب» و «همنشین» (ر.ک.، دیلمان^۱، ۱۸۶۵، ۱۰۶۱؛ لسلو^۲، ۱۹۹۱، ۶۴۵-۶۴۶).

چهارم) زیرشاخه عربی شمالی: در زبان‌شناسی سامی، «عربی شمالی»^۳ اصطلاحی در برابر «عربی جنوبی»^۴ است. «عربی شمالی» که قرآن کریم بدان نازل شده است، زیرشاخه‌ای است که گویش‌های گوناگون مناطق حجاز و نجد در شمال شبه‌جزیره عربستان را دربرمی‌گیرد و «عربی جنوبی» زیرشاخه‌ای است که گویش‌های گوناگون منطقه یمن در جنوب شبه‌جزیره عربستان - همچون معینی، سبایی و قتبانی - را شامل می‌شود. میان این دو، تفاوت‌های بارزی وجود دارد و از حیث واژگان و قواعد دستوری، متمایزند (اولیری^۵، ۱۹۲۳، ۱۶-۱۸؛ گری^۶، ۱۹۷۱، ۵-۶؛ مسکاتی^۷، ۱۹۸۰، ۱۳-۱۴؛ ر.ک.، جمحی، ۱۳۹۴ ه.ق، ۱۱/۱). پس از گسترش اسلام در منطقه یمن، مردم آن سامان، زبان مادری خود را وانهادند و به عربی شمالی تغییر زبان دادند (ولفنزن، ۱۹۲۹، ۱۶۷-۱۶۸، ۲۳۰؛ بروکلان، ۱۹۷۷، ۲۸-۳۲؛ ر.ک. پاکتچی و افراشی، ۱۳۹۹، ۹۱-۹۲). با این مقدمه باید گفت، نشانی از کاربرد «ز- و- ج» در زیرشاخه عربی جنوبی در دست نیست و فقط می‌توان کاربردهای آن را در عربی شمالی سراغ گرفت. برای مثال،

«زَوَج» (جمع: أزواج)، هم به معنای «جفت» - خلاف طاق - و هم به معنای «قرین» و «همراه»: همان‌طور که عالمان لغت گفته‌اند، هم به مجموع دو عنصری که در کنار هم قرار دارند، «زَوَج» اطلاق می‌شود و هم به هر یک از دو عنصری که قرین و همراه یکدیگرند و یک جفت را شکل می‌دهند، «زَوَج» گفته می‌شود که در این صورت، به مجموع آن دو «زَوَجان» می‌گویند (جوهری، ۱۴۰۷ ه.ق، ۳۲۰/۱؛ ابن سیده، ۱۴۲۱ ه.ق، ۵۲۵/۷؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ ه.ق، ۲۹۱/۲-۲۹۲). برای مثال در آیات شریفه «... قُلْنَا اخْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ...» (هود: ۴۰) و «وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى» (نجم: ۴۵)، هر یک از دو جنس مذکر و مؤنث، «زَوَج» و مجموع آن دو «زَوَجین» خوانده شده‌اند. به گفته عالمان لغت، اصل در «زوجیت» آن است که دو عنصر، قرین یکدیگر باشند و یک جفت را شکل دهند؛ خواه آن عناصر واجد جنسیت باشند (نظیر زن و مرد) یا فاقد جنسیت (مانند لنگه‌های یک جفت کفش)، و خواه مانند یکدیگر باشند (نظیر دو چشم) یا ضد یکدیگر (مانند شب و روز) (ر.ک.، راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ه.ق، ۳۸۴؛ فیومی، بی‌تا، ۲۵۸/۱).

«زَوَج»، به معنای «صنف و گونه از هر چیز»: عالمان لغت معتقدند که چون هر صنف، متشکل از اجزای همانند و یکسان است، «زَوَج» خوانده می‌شود. برای مثال، ابن سیده واژه «زَوَج» در آیه «... وَأُنْبِتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ» (حج: ۵) را به معنای «نوع» و «صنف» دانسته (ابن سیده، ۱۴۲۱ ه.ق، ۵۲۶/۷)، و راغب اصفهانی واژه «أزواج» در آیه «... وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى» (طه: ۵۳) را به معنای «انواع» و «اصناف» می‌داند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ه.ق، ۳۸۵).

1. Dillmann, A.

2. Leslau, W.

3. North Arabic

4. South Arabic

5. O' Leary, De L.

6. Gray, L.

7. Moscati, S.

«زَوْج»، هم به معنای «زن و شوهر» (به صورت مجموعی) و هم به معنای «همسر» (چه زن و چه شوهر): در قرآن کریم، واژه «زَوْج» هم برای اشاره به «زن و شوهر» به صورت مجموعی به کار رفته است: «وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا...» (فاطر: ۱۱) و هم برای اشاره به «زن» و «شوهر» به صورت انفرادی: «وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ...» (بقره: ۳۵) و «قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا...» (مجادله: ۱). عالمان لغت بر این نکته تأکید دارند که تفاوتی در کاربرد واژه «زَوْج» برای «زن» و «شوهر» وجود ندارد و استفاده از تاء تأنیث برای اشاره به جنس مؤنث (= زَوْجَة)، نادرست و به دور از فصاحت است (ابن فارس، ۱۳۹۹ ه. ق، ۳۵/۳؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ه. ق، ۳۸۴؛ قس: صاحب بن عباد، ۱۴۱۴ ه. ق، ۱۴۸/۷). «تَزَوَّجَ امْرَأَةً» و «زَوَّجَهُ امْرَأَةً» به ترتیب، به معنای «با زنی ازدواج کرد» و «مرد را زن داد»: ریشه فعلی «ز- و- ج» به معنای «ازدواج کردن» (ابن منظور، ۱۴۱۴ ه. ق، ۲۹۳/۲)، فقط یک بار در قرآن کریم به کار رفته است: «... فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطْرًا زَوَّجْنَاكَهَا...» (احزاب: ۳۷).

«زَوَّجَ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ»، به معنای «آن دو را جفت و قرین کرد»: کاربرد «ز- و- ج» در ساختار یادشده، فقط دو بار در قرآن کریم دیده می‌شود: «... وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ» (دخان: ۵۴؛ طور: ۲۰). عالمان لغت معتقدند که میان «زَوَّجَهُ بِحُورٍ» و «زَوَّجَهُ حُورًا» تفاوتی بارز وجود دارد؛ اولی به معنای «جفت کردن/ قرین کردن» و دومی به معنای «به ازدواج درآوردن/ به همسری درآوردن» است (ازهری، ۱۴۲۱ ه. ق، ۱۰۵/۱۱). براین اساس، چون در سرای آخرت، مناکحه به معنای متعارف آن وجود ندارد، قرآن کریم از تعبیر «زَوَّجَ يَ...» استفاده کرده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ه. ق، ۳۸۵).

«زَاَجَ يَزُوُجُ زَوْجًا بَيْنَهُم»، به معنای «میان آنان اختلاف انداخت»: چنان که پیش‌تر گفته آمد، کاربرد «ز- و- ج» به معنای یادشده (فیروزآبادی، ۱۴۲۶ ه. ق، ۱۹۲)، اختصاص به زبان عربی ندارد و نظایر آن در واژه آرامی zāvag (ܙܐܘܓ) به معنای «به هم پیوستن/ دوا می‌بخشد» و سپس «به یکدیگر هجوم بردن/ با هم جنگیدن»، و نیز در واژه سریانی ܙܐܝܓܐܝܬܐ به معنای «درگیر شدن در جنگ» دیده می‌شود.

یافته‌های پژوهش

۱. مؤلفه‌های معنایی زوجیت براساس کاربردهای سامی

با مذاقه در کاربردهای متنوع «ز- و- ج» در زیرشاخه‌های سامی، به دست می‌آید که مؤلفه‌های معنایی زوجیت عبارت‌اند از: الف) جفت بودن: دلالت «ز- و- ج» بر «جفت بودن» در همه زیرشاخه‌های سامی دیده می‌شود؛ مادام که دو عنصر حضور نداشته باشند، مفهوم زوجیت شکل نمی‌گیرد.

ب) متصل بودن: قدیم‌ترین معنای «ز- و- ج»، چه برگرفته از واژه یونانی ζεύγνυμι (zévgnyimi) باشد و چه به واژه آفروآسیایی 3vg بازگردد، «به هم پیوستن»، «به هم بستن» و «متصل کردن» است. براین اساس، مادام که دو عنصر به یکدیگر متصل نشوند و به هم نپیوندند، امکان تبدیل شدن به «زَوْج» را از دست خواهند داد.

ج) هم‌رتبه بودن: از کاربردهای «ز- و- ج» به دست می‌آید که فقط از اتصال دو عنصر به یکدیگر، زوجیت شکل نمی‌گیرد. «زَوْج» مرهون پیوند میان دو عنصری است که قرین، هم‌رتبه و برابرند و هیچ‌کدام بر دیگری استیلا ندارد. به همین دلیل است که در زبان‌های سامی، رابطه «پدر- پسر»، «ارباب- رعیتی» یا «خدای متعال- بندگانش» در قالب زوجیت تصویر نمی‌شود.

د) متفاوت بودن/ متضاد بودن: مؤلفه معنایی «تفاوت» و «تضاد»، آن هم به شکلی محدود، فقط در زبان‌های عربی، آرامی ترگوم و سریانی دیده می‌شود. باید توجه داشت که از جمله مهم‌ترین مؤلفه‌های معنایی زوجیت که از نظرها دور مانده، وجود تفاوت و حتی تضاد میان دو عنصری است که به یکدیگر پیوند خورده‌اند. چنانکه پیش‌تر گذشت، برخی از لغویان باریک‌بین - همچون راغب اصفهانی و فیومی - نیز به وجود این مؤلفه معنایی در «ز- و- ج» توجه داشته و

مثال‌هایی چون «شب و روز» و «جنس نر و ماده» را در همین رابطه مطرح کرده‌اند (ر.ک.، راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ه.ق، ۳۸۴؛ فیومی، بی‌تا، ۸/ ۲۵۸).

ه) مکمل بودن: از مذاقه در کاربردهای «ز- و- ج» به دست می‌آید که رابطه تضاد بین طرفین زوجیت، از جنس تضاد مکملی است؛ بدین معنا که تفاوت‌های موجود میان آن دو، به جای آنکه باعث انهدام رابطه یا آسیب دیدن طرفین شود، زمینه‌ای برای وفاق میان آنان و تکمیل یکدیگر شناخته می‌شود. در نتیجه، تفاوت‌های موجود میان طرفین زوجیت به گونه‌ای است که یکی به نفع دیگری کنار گذاشته نمی‌شود بلکه حضور آن دو در کنار یکدیگر کارآمد و ثمربخش است. برای نمونه، «شب و روز» با وجود تفاوت‌های بارزی که دارند، مکمل یکدیگرند و تصور حضور یکی بدون دیگری، سخت و طاقت‌فرسا است. مبتنی بر آنچه گذشت، می‌توان «زوجیت» را براساس یافته‌های ریشه‌شناسی سامی، چنین بازشناخت: «پیوند میان دو عنصر هم‌رتبه که با هم تضاد مکملی دارند».

از جمله مفاهیم بر ساخته از ریشه «ز- و- ج» که به وضوح، حاوی هر پنج مؤلفه معنایی یاد شده است، مفهوم «قیچی» در زیرشاخه آرامی است. چنان‌که پیش‌تر گفته شد، واژه zug) در آرامی ترگوم و واژه zog) در آرامی فلسطینی - یهودی، هر دو برگرفته از ریشه «ز- و- ج» و به معنای «قیچی» است. قیچی ابزاری با پنج ویژگی است: مرکب از دو تیغه است؛ تیغه‌های آن از نقطه‌ای به هم متصل‌اند و بدون این اتصال، کارکرد خود را از دست می‌دهند؛ آن تیغه‌ها هم‌ارز و هم‌رتبه‌اند و هیچ‌یک بر دیگری برتری ندارد؛ تیغه‌های قیچی در تضاد با یکدیگر قرار دارند و در جهت‌های متفاوت از هم حرکت می‌کنند؛ و تضاد و تقابل میان تیغه‌ها، مکمل آن‌هاست به گونه‌ای که کارکرد قیچی مرهون همین تضاد است. براساس آنچه گفته شد می‌توان علت اطلاق «زوجیت» بر رابطه زناشویی را با توجه به مؤلفه‌های شناسایی شده این‌گونه توضیح داد:

- مؤلفه جفت بودن: زناشویی از حضور یک جفت زن و مرد شکل می‌گیرد.

- مؤلفه متصل بودن: به زن و مردی که از هم بیگانه‌اند و پیوندی میانشان وجود ندارد، «زَوج» اطلاق نمی‌شود. برای مثال، نمی‌توان زن و مردی را که به طور اتفاقی در یک وسیله نقلیه عمومی در کنار هم قرار گرفته‌اند، «زَوج» خواند.

- مؤلفه هم‌رتبه بودن: زن و شوهر هم‌رتبه‌اند و هیچ‌یک بر دیگری برتری ندارد. کوشش برای استیلای یکی بر دیگری، الگوی زوجیت را مختل می‌کند و آن را بی‌معنا می‌سازد. به همین دلیل است که قرآن کریم در کاربرد واژه «زَوج»، میان زن و شوهر تفاوتی قائل نمی‌شود و هر دو را با یک واژه مورد اشاره قرار می‌دهد.

- مؤلفه متفاوت بودن/ متضاد بودن: هرچند زن و شوهر هم‌رتبه‌اند و بر یکدیگر برتری ندارند، با هم متفاوت‌اند و گاه دارای تضادند؛ چه از نظر ویژگی‌های زیست‌شناختی، چه از نظر ویژگی‌های روان‌شناختی و چه از نظر حقوق و تکالیفی که دارند. براین اساس، قرآن کریم نه تنها با به کارگیری واژه «زَوج»، وجود تفاوت میان زن و مرد را به رسمیت می‌شناسد، بلکه تلاش برای نادیده گرفتن این تفاوت‌ها - نظیر آنچه امروزه از سوی فمینیست‌ها و هم‌جنس‌گرایان و امثال آنان مطرح می‌شود - را مردود می‌داند.

- مؤلفه مکمل بودن: هرچند زن و شوهر با یکدیگر متفاوت‌اند، تفاوت و تضاد میان آنان از جنس تنازع و تقابل خصمانه نیست، بلکه تضادی است که موجبات کمال هر دوی آنان را فراهم می‌آورد. برای مثال، نه تنها تفاوت‌های زیست‌شناختی میان زن و شوهر مشکل‌آفرین نیست، بلکه باعث تداوم نسل بشر می‌شود. نیز از برآیند خُلق منطقی و حسابگرانه مردان با خُلق عاطفی و احساسی زنان است که خانواده به اعتدال می‌رسد.

باید خاطر نشان کرد که اگرچه در وهله نخست، تلقی یاد شده از «زوجیت» بسیار غریب و نامأنوس به نظر می‌رسد، می‌توان

نمونه‌های مشابه آن را در دیگر فرهنگ‌های بشری نیز دید. از بهترین نمونه‌ها در این باره، «یین و یانگ»^۱ در چین باستان است. «یین و یانگ» در فرهنگ چینی، نیروهای متضاد و قطب‌های مخالف در جهان هستند که یکدیگر را کامل می‌کنند و تعادل را در نظام هستی برقرار می‌سازند. برای مثال، نرینگی، گرما، روشنایی، روز و آسمان، مظاهر «یانگ» و در برابر، مادینگی، سرما، تاریکی، شب و زمین، مظاهر «یین» شناخته می‌شوند (ر.ک.، لاجوردی، ۱۳۸۸، ۱۲۵/۱۷؛ شوالیه و گریبان، ۱۳۸۷، ۵/۶۵۵-۶۶۰؛ هارتز^۲، ۲۰۰۹، ۱۴۰؛ هوبلر و هوبلر^۳، ۲۰۰۹، ۴۸).

۲. مفهوم قرآنی زوجیت و دیالکتیک هگلی - مارکسیستی

«دیالکتیک»^۴ از جمله اصطلاحات فلسفی است که در طول زمان - از دوره زنون الثایی^۵ تا دوران سقراط و افلاطون، و از زمانه هگل^۶ تا مارکس^۷ و انگلس^۸ - تحولات بسیاری به خود دیده است (ر.ک.، مطهری، ۱۳۸۸، ۳۴۳-۳۴۶). دیالکتیک در فلسفه مدرن، بیش از همه با نام هگل، فیلسوف پرآوازه آلمانی، پیوند خورده است. در اندیشه هگل، «دیالکتیک» محصول آمیزش تضادهاست. از منظر او، حرکت تحولی و تکاملی اشیا در سراسر عالم - چه در ذهن انسان و چه در خارج - براساس مثلث «تز»، «آنتی‌تز» و «سنتز» تحلیل می‌شود؛ بدین معنا که هر شیء به وسیله ضدی که از درون خود آن برمی‌خیزد، نفی می‌شود؛ سپس آن شیء با ضد خود درمی‌آمیزد و از ترکیب آن دو، شیئی در مرتبه‌ای کامل‌تر پدید می‌آید (مطهری، ۱۳۸۸، ۳۴۵-۳۴۶؛ مطهری، ۱۳۹۰، ۴/۶۹-۷۰).

در ادامه، مارکس با الهام از مثلث هگل و درآمیختن آن با ماتریالیسم فوئرباخ^۹، تلقی تازه‌ای از دیالکتیک پیش نهاد که «ماتریالیسم دیالکتیکی»^{۱۰} خوانده می‌شود. مارکس معتقد بود که نقیض هر شیء، درون همان شیء رشد می‌کند، در مقطعی به جدال با آن برمی‌خیزد و سپس بر اثر این تضاد درونی، حرکت تکاملی یا همان سنتز پدید می‌آید. براین اساس، مارکس و پیروانش حرکت جامعه و تاریخ را ناشی از تضاد می‌دانستند و گذار از کمون اولیه به برده‌داری، سپس به فئودالیسم، آنگاه به سرمایه‌داری و سرانجام به سوسیالیسم را در همین چارچوب تحلیل می‌کردند (مطهری، ۱۳۸۸، ۴۱۹-۴۲۴؛ مطهری، ۱۳۸۹، ۸۸). در مقایسه مفهوم قرآنی زوجیت با دیالکتیک هگلی - مارکسیستی باید گفت آنچه در هر دو نگره مشترک است، نقش تضاد در آنهاست؛ با این تفاوت که «زوجیت» حاکی از تضاد خصمانه و جدلی میان طرفین نیست، بلکه حکایت از حضور هم‌زمان دو اصل دارد که در عین متفاوت بودن، مکمل و همکار یکدیگرند و نواقص همدیگر را برطرف می‌کنند. به تعبیر دیگر، آنتی‌تز - همان‌گونه که از بخش نخست نام آن پیداست - در تنازع با تز قرار دارد؛ هرچند در جدال میان آن دو، هیچ‌یک به طور کامل از میان نمی‌رود، بلکه با یکدیگر درمی‌آمیزند و عنصر سومی را که آمیزه‌ای از هر دو است، پدید می‌آورند. این در حالی است که طرفین زوجیت، از همان آغاز نیز در صدد حذف یکدیگر نیستند؛ زیرا بدون یکدیگر ناقص‌اند و معناداری خود را مرهون طرف مقابل‌اند. به همین دلیل است که طرفین زوجیت، بدون هیچ تمایزی در لفظ، «زوج» خوانده می‌شوند. دیگر مؤلفه مشترک میان زوجیت و دیالکتیک هگلی - مارکسیستی، رویکرد تکاملی در هر دو است؛ با این تفاوت که در دیالکتیک هگلی - مارکسیستی، جریان تکامل پست به عالی در اثر بروز تضادهای داخلی اشیا و پدیده‌ها و در طی یک مبارزه بین تمایلات متضاد انجام می‌گیرد. (مطهری، ۱۳۹۰، ۴/۷۵) این در حالی است که جریان تکامل در زوجیت، نه حاصل

1. Yin & Yang

2. Hartz, P. R.

3. Hoobler, D., & Hoobler, T.

4. Dialectic

5. Zeno of Elea

6. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)

7. Karl Marx (1818-1883)

8. Friedrich Engels (1820-1895)

9. Ludwig Feuerbach (1804-1872)

10. Dialectical Materialism

تضادهای مبارزه‌جویانه داخلی، بلکه حاصل ملائمت و همراهی طرفین زوجیت برای رفع نواقص یکدیگر است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف واکاوی مؤلفه‌های معنایی «زوجیت» در اندیشه قرآنی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه با رویکرد ریشه‌شناسی سامی انجام شد. همچنین تفاوت‌های مفهومی زوجیت با دیالکتیک هگلی و مارکسیستی بررسی و تحلیل شد. بررسی‌های انجام شده نشان داد که مفهوم زوجیت در اندیشه قرآنی امام شهید انقلاب رحمته‌الله علیه دارای پنج مؤلفه معنایی است که عبارتند از: مؤلفه معنایی جفت بودن، مؤلفه معنایی متصل بودن، مؤلفه معنایی هم‌رتبه بودن، مؤلفه معنایی متفاوت بودن و مؤلفه معنایی مکمل بودن. از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، زوجیت محصول اتصال میان دو عنصر هم‌رتبه است که در عین متفاوت بودن، یکدیگر را تکمیل می‌کنند. براین اساس، تفاوت‌های زن و مرد به جای آنکه به تعارض و کشمکش میان آن دو بینجامد، زمینه‌ای برای وفاق میان آنان و تکمیل یکدیگر شناخته می‌شود.

براساس شواهد زبان‌شناختی، «ز-و-ج» از کهن‌ترین ریشه‌های ثلاثی است که بازمانده‌های آن در نیمی از زیرشاخه‌های سامی - شامل زیرشاخه‌های کنعانی، آرامی، حبشی و عربی شمالی - دیده می‌شود. در تحلیلی زبان‌شناختی می‌توان گفت زوجیت اشاره به پیوند میان دو عنصر هم‌رتبه، ولی متفاوت، دارد که مکمل و همکار یکدیگرند. براین اساس، دیدگاه امام شهید انقلاب رحمته‌الله علیه درباره زوجیت با یافته‌های ریشه‌شناسی سامی همخوانی دارد که این امر نشان‌دهنده دقت‌های تفسیری ایشان در تبیین مفردات قرآنی است.

برخلاف هگل و مارکس که حرکت تکاملی جامعه و تاریخ را ناشی از تنازع و کشمکش‌های درونی میان تز و آنتی‌تز می‌دانستند، براساس آموزه زوجیت در قرآن کریم روند تکاملی نظام هستی، حاصل پیوند میان دو عنصر هم‌رتبه‌ای است که هرچند با یکدیگر متفاوت‌اند، کاستی‌های یکدیگر را تکمیل می‌کنند.

پیشنهادهای پژوهشی

در مقاله حاضر کوشش شد با تکیه بر ریشه‌شناسی سامی، مؤلفه‌های معنایی زوجیت در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه بازشناخته شود. با توجه به اینکه پژوهش حاضر به اندیشه قرآنی رهبر شهید انقلاب رحمته‌الله علیه در موضوع مورد بحث محدود است، پیشنهاد می‌شود در موضوعات زیر نیز پژوهش‌هایی انجام شود:

- بازشناسی مؤلفه‌های معنایی زوجیت در اندیشه قرآنی دیگر متفکران بزرگ جهان اسلام؛
- بازاندیشی درباره جایگاه زنان در فقه و حقوق اسلامی براساس آموزه قرآنی زوجیت؛
- نقد آموزه‌های فمینیستی با تکیه بر مفهوم قرآنی زوجیت.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان تأکید می‌کنند که کلیه اصول اخلاقی در انجام و انتشار این پژوهش رعایت شده است. این موضوع توسط تمامی نویسندگان تأیید شده است.

عدم سوء رفتار علمی

مواردی مانند جعل داده‌ها، تحریف نتایج، سرقت ادبی و هرگونه رفتار غیراخلاقی دیگر در این پژوهش به‌طور جدی

پرهیز شده است.

مشارکت نویسندگان

تمامی نویسندگان به صورت مساوی در طراحی پژوهش، نگارش مقاله و ویرایش نسخه‌های نهایی مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

نویسندگان عدم وجود تعارض منافع (Conflict of Interest) را در ارتباط با این پژوهش اعلام می‌کنند. به عبارت دیگر، هیچگونه منافع مالی یا شخصی که بر نتایج تحقیق تأثیرگذار باشد، وجود نداشته است.

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هرگونه حمایت مالی از سازمان‌های دولتی، تجاری یا غیرانتفاعی انجام شده است.

سپاسگزاری

نویسندگان مقاله، از کلیه افرادی که حامی معنوی پژوهش حاضر بودند، قدردانی می‌کنند.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۸۰). مترجم: الهی قمشه‌ای، مهدی. قم: فاطمة الزهراء علیها السلام.
- ابن سیده، علی بن اسماعیل (۱۴۲۱ ه.ق). المحکم و المحيط الأعظم. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- ابن فارس، احمد (۱۳۹۹ ه.ق). مقاییس اللغة. بیروت: دارالفکر.
- ابن منظور، محمد (۱۴۱۴ ه.ق). لسان العرب. بیروت: دار صادر.
- ازهری، محمد بن احمد (۱۴۲۱ ه.ق). تهذیب اللغة. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- انوری، حسن (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ سخن. تهران: انتشارات سخن.
- بروکلمان، کارل (۱۹۷۷). فقه اللغات السامیة. مترجم: عبدالتواب، رمضان. ریاض: جامعة الرياض.
- پاکتچی، احمد، و افراشی، آریتا (۱۳۹۹). رویکردهای معناشناختی در مطالعات قرآنی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- جمعی، محمد بن سلام (۱۳۹۴ ه.ق). طبقات فحول الشعراء. جده: دارالمدنی.
- جمعی از نویسندگان (۱۴۰۲). روش، گرایش و قواعد تفسیری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- جوهری، اسماعیل (۱۴۰۷ ه.ق). تاج اللغة و صحاح العربیة. بیروت: دارالعلم للملایین.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۵۶/۰۱/۱۱). بیانات در مراسم قرائت خطبه عقد ازدواج. مشاهده شده از <https://khl.ink/f/48266>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲). مطلع عشق: گزیده‌ای از رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی به زوج‌های جوان. محقق: حاج علی اکبری، محمدجواد. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵). جایگاه و مسائل زنان در فرهنگ اسلام و تجدد. محقق: بانکی پور فرد، امیرحسین. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۰۱/۱۴). بیانات در دیدار با اقشار مختلف بانوان. مشاهده شده از <https://khl.ink/f/51655>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۰/۰۴/۲۰). بیانات در مراسم قرائت خطبه عقد ازدواج. مشاهده شده از <https://khl.ink/f/2473>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۳/۰۹/۲۷). بیانات در دیدار با اقشار مختلف بانوان. مشاهده شده از <https://khl.ink/f/58656>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۶/۰۷/۳۰). بیانات در دیدار با جمعی از زنان. مشاهده شده از <https://khl.ink/f/2859>
- راغب اصفهانی، حسین (۱۴۱۲ ه.ق). المفردات فی غریب القرآن. دمشق: دار الشامیة.
- شوالیه، ژان، و گربران، آلن (۱۳۸۷). فرهنگ نمادها. مترجم: فضائی، سودابه. تهران: جیحون.
- صاحب بن عباد (۱۴۱۴ ه.ق). المحيط فی اللغة. بیروت: عالم الکتاب.
- فیروزآبادی، محمد (۱۴۲۶ ه.ق). القاموس المحيط. دمشق: مؤسسة الرسالة.
- فیومی، احمد (بی تا). المصباح المنیر. بیروت: المكتبة العلمیة.
- لاجوردی، فاطمه (۱۳۸۸). ثنویت. دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (جلد ۱۷، صص ۱۱۸-۱۲۶). تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۸). نقدی بر مارکسیسم. تهران: صدرا.

مطهری، مرتضی (۱۳۸۹). *جامعه و تاریخ*. تهران: صدرا.

مطهری، مرتضی (۱۳۹۰). *مقدمه و پاورقی بر اصول فلسفه و روش رئالیسم*. تهران: صدرا.

ولایتی، علی اکبر (۱۳۹۲). *خامنه‌ای، آیت‌الله سید علی. دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (جلد ۲۱، صص ۶۸۲-۷۱۴)*. تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.

ولفنزن، اسرائیل (۱۹۲۹). *تاریخ اللغات السامیة*. بیروت: دارالقلم.

References

- Bomhard, A. R. (2014). *Afrasian Comparative Phonology and Vocabulary*. Charleston, SC: Signum Desktop Publishing.
- Brun, S. (1895). *Dictionarium Syriaco-Latinum*. Beirut: Typographia PP. Soc. Jesu.
- Bussmann, H. (2006). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London & New York: Routledge.
- Campbell, L., & Mixco, M. (2007). *A Glossary of Historical Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Costaz, L. (2002). *Syriac-English Dictionary*. Beirut: Dar El-Machreq.
- Dalman, G. (1901). *Aramäisch-Neuhebräisches Wörterbuch zu Targum, Talmud und Midrasch*. Frankfurt: Kauffmann.
- Dillmann, A. (1865). *Lexicon Linguae Aethiopicae*. Lipsiae: T. O. Weigel.
- Drower, E. S., & Macuch, R. (1963). *A Mandaic Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Fraenkel, S. (1962). *Die Aramäischen Fremdwörter im Arabischen*. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung.
- Gray, L. (1971). *Introduction to Semitic Comparative Linguistics*. Amsterdam: Philo Press.
- Hartz, P. R. (2009). *Daoism*. New York: Chelsea House.
- Hoftijzer, J., & Jongeling, K. (1995). *Dictionary of the North-West Semitic Inscriptions*. Leiden: Brill.
- Hoobler, D., & Hoobler, T. (2009). *Confucianism*. New York: Chelsea House.
- Huehnergard, J., & Rubin, A. D. (2011). *Phyla and Waves: Models of Classification of the Semitic Languages*. Semitic Languages: An International Handbook. Ed: Stefan Weninger. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Jastrow, M. (1903). *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi and the Midrashic Literature*. London / New York: Luzac / Putnam.
- Jeffery, A. (1938). *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*. Baroda: Oriental Institute.
- Jennings, W. (1926). *Lexicon to the Syriac New Testament*. Oxford: Clarendon Press. (Peshitta)
- Klein, E. (1987). *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language*. Jerusalem: The University of Haifa.
- Leslau, W. (1991). *Comparative Dictionary of Ge'ez*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Levy, J. (1883). *Neuhebräisches und Chaldäisches Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Liddell, H. G., & Scott, R. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.
- Lipinski, E. (1997). *Semitic Languages: Outline of a Comparative Grammar*. Leuven: Peeters.
- Moscato, S. (1980). *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- O'Leary, De L. (1923). *Comparative Grammar of the Semitic Languages*. London: Kegan Paul.
- Orel, V., & Stolbova, O. (1995). *Hamito-Semitic Etymological Dictionary*. Leiden: Brill.
- Payne Smith, R. (1903). *A Compendious Syriac Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Sokoloff, M. (1992). *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic of the Byzantine Period*. Ramat-Gan: Bar Ilan University Press.
- Webster, N. (1916). *Webster's Collegiate Dictionary*. Massachusetts: Merriam-Webster.
- Wharton, E. R. (1890). *Etyma Graeca: An Etymological Lexicon of Classical Greek*. London: Percival & Co.